

громадянську позицію, чим засвідчує власну невіддільність від загальнонаціонального літературного процесу.

1. *Баштова Н.* Григорій Костюк: літературознавець, критик, публіцист / Надія Баштова. – К. : ВД «Стилос», 2008. – 216 с. 2. *Бердяєв Н.* Самопознание (Опыт философской автобиографии) / Николай Бердяев. – М. : Книга, 1991. – 446 с. 3. *Бойчук Б.* Спомини в біографії / Богдан Бойчук. – К. : Факт, 2003. – 200 с. 4. *Галич О.* Сповідь перед історією. Мемуари української діаспори / Олександр Галич // Вітчизна . – 1994. – № 11-12. – С. 144-147. 5. *Жулинський М.* Зустрічі без прощань на українському просторі ХХ століття / Микола Жулинський // Костюк Г. Зустрічі і прощання : Спогади у двох книгах / Григорій Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – С. 5-20. 6. *Костюк Г.* Зустрічі і прощання : Спогади у двох книгах / Григорій Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – 720 с. 7. *Костюк Г.* Зустрічі і прощання : Спогади у двох книгах / Григорій Костюк. – К. : Смолоскип, 2008. – Кн. 2. – 512 с. 8. *Коцюбинська М.* Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 70 с. 9. *Кошелівець І.* Ентузіаст відродження. Неювілейне про Григорія Костюка / Іван Кошелівець // Дзвін. – 1991. – № 12. – С. 125-130. 10. *Світлична Н.* Харківський університет очима колишніх студентів: Надія Світлична (1953-1958) / Надія Світлична // Світличний І., Світлична Н. З живучого племені Дон Кіхотів. – К. : Грамота, 2008. – С. 429-435. 11. *Світличний І.* В поетичному космосі. Полемічні нотатки про поезію молодих / Іван Світличний // Світличний І., Світлична Н. З живучого племені Дон Кіхотів. – К. : Грамота, 2008. – С. 47-63. 12. *Шкоропат Н.* Мемуари Г. Костюка як спроба автобіографії покоління / Н. Шкоропат // Сучасність. – 2000. – № 7-8. – С. 88-94.

*Наталія Зінченко,
к. філол. наук, доц.*

ФОЛЬКЛОРНІ Й ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ІДЮСТИЛЮ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА

У даній статті йдеться про особливості стилю Олекси Стороженка, визначаються елементи реалізму і романтизму у фольклорно-етнографічних творах письменника, уміщених у збірці «Українські оповідання».

Ключові слова: особливості стилю, елементи реалізму і романтизму, фольклорно-етнографічні оповідання.

В статье рассматриваются особенности стиля О. Стороженко, определяются элементы реализма и романтизма в фольклорно-этнографических произведениях писателя, входящих в сборник «Украинские рассказы».

Ключевые слова: особенности стиля, элементы романтизма и реализма, фольклорно-этнографические рассказы.

The article deals with folk-ethnographical short stories of O. Storozhenko. The elements of Realist and Romanticism are determined in the texts for indicating the peculiarities of writer's individual style.

Keyword: folk-ethnographical short stories, Realist, Romanticism, individual style.

Творчість Олекси Стороженка нелегко вкладається у визначенні літературознавством художніх етапів розвитку українського письменства, адже вона позначена характерними ознаками поезики та етнографічно-побутового

реалізму і водночас романтичного моделювання дійсності. Вона неодноразово привертала увагу дослідників як за життя письменника, так і в пізніші часи. С. Єфремов [2], А. Шамрай [9], П. Хропко [8], А. Іщук [3], Є. Нахлік [4], О. Гончар [1] та ін. вивчали життєвий і творчий шлях письменника, визначали місце письменника в українському історико-літературному процесі XIX століття.

Літературознавці 1920-х років (М. Зеров, А. Шамрай) виокремлювали у прозі О. Стороженка твори гумористичні, етнографічні, історичні. Поширеною є думка про «запізнілий романтизм» О. Стороженка, про впливи на нього І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, М. Гоголя. М. Драгоманов не визнавав романтичної творчості Стороженка, вважаючи її анахронічною. І все ж він відзначав мистецький хист письменника в літературі за останні 20 років [7, 19].

Особливість прози письменника – залюбленість автора в історичне минуле рідного краю, в народні звичаї і обряди, в барвисту усну поезію, багате афористичністю й гумором українське слово.

Перші українські твори письменника публікуються в 1861–1862 рр. у журналі «Основа» під введеною П. Кулішем рубрикою «З народних уст». Згодом так було названо й цикл гумористичних мініатюр у двотомній збірці «Українські оповідання» (1863).

Ряд оповідань із циклу «З народних уст» – це мініатюрні гумористичні оповідки, в основу яких покладені прислів'я, приказки, анекдоти. Усі вони мають, як правило, притчево-повчальний характер, що формується у душі християнської моралі: про заздрість та ревності («Се та баба, що їй чорт на махових вилах чоботи оддавав»); про лінощі та працьовитість («Вчи лінивого не молотом, а голодом»); про милосердя й жорстокість («Два брати»); про самовпевненість і дурість («Лучше нехай буде злий, ніж дурний»); про справедливий суд («Розумний бреше, щоб правди добути») та ін.

Свого часу А. Шамрай ретельно зіставив мотиви оповідань О. Стороженка із фольклорними творами, записаними І. Рудченком, П. Чубинським, М. Драгомановим, І. Манжурою, Б. Грінченком, В. Гнатюком, і аргументовано довів, що такі твори, як «Се та баба, що їй чорт на махових вилах чоботи оддавав», «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Два брати», «Лучше нехай буде злий, ніж дурний», «Розумний бреше, щоб правди добути», «Дурень», «Жонатий чорт», «Скарб» постали на основі народнопоетичних мотивів, поширених у різних регіонах України [9, 17].

Безперечно, мова йде про мандрівні сюжети фольклорних творів, наявність яких переконливо доводили представники міграційної школи у фольклористиці, зокрема М. Драгоманов, М. Сумцов, М. Грушевський.

Цикл «З народних уст» є свідченням того, що українська проза впродовж 30–50-х років XIX ст. пройшла етап становлення на благодатному ґрунті народної словесності. В Україні однією з істотних закономірностей розвитку ранньої прози став процес трансформації фольклорних жанрів у суто літературні види. Використання народного типу оповіді дало змогу письменникам, зокрема, М. Гоголю, Г. Квітці-Основ'яненкові, П. Кулішеві та

ін., висловити оцінку життєвих явищ з позицій простої людини і цим виявити народне світовідчуття і світосприймання. Приміром, у творчості Г. Квітки-Основ'яненка відбулася природна еволюція від фольклорних жанрів, написаної цілком у дусі усної поезії («Пархімове снідання») до фольклорно-етнографічного («Мертвецький великдень») та побутового («Салдацький патрет») оповідання. Фольклорна основа присутня в багатьох творах П. Куліша, Ганни Барвінок, А. Свидницького та інших письменників.

Оповідання впливали на вироблення фольклорної та демонологічної образності, однак тим самим вони сильніше виявляли творчу індивідуальність автора, зокрема наснаженість оповіді романтичним пафосом. Романтична стихія домінує не тільки в тих епізодах, які є опрацюванням міфологічного матеріалу, і входять як народний переказ чи легенда у твір, а й там, де виклад ведеться від конкретно окресленого образу автора-оповідача. Така композиція притаманна переважній більшості творів О. Стороженка і є характерною особливістю його письменницького стилю.

Зразком романтичного моделювання міфологічних мотивів є оповідання «Закоханий чорт», основане на повір'ї про кохання чорта з відьмою та переказах про кмітливих запорожців. У творі виявляється майстерність письменника поєднати задушевний ліризм зі щирим гумором. Автор прагнув створити поетичний образ України, овіяний повір'ями, легендами, переказами, піснями. Такий підхід до змалювання життя ґрунтувався на романтичних принципах відбору матеріалу, його своєрідного незвичайного, художнього узагальнення.

«Закоханий чорт», як і інші легендарно-фантастичні оповідання («Чортова корчма», «Сужена»), позначені певним наслідуванням романтичної манери молодого М. Гоголя, нагадують аналогічні оповідання («Мертвецький великдень») Г. Квітки-Основ'яненка. Типологічна схожість цих творів виявляється в побудові сюжету на образності, переплетенні реального з вигаданим, фантастичним.

За жанром «Закоханий чорт» є зразком фантастичного оповідання-легенди. Для українського прозаїка тут найяскравішим орієнтиром була творчість славетного земляка, яку він любив понад усе. Мав рацію П. Хропко, наголошуючи на романтичному характері творчості О. Стороженка: «Звісно, за кілька десятиріч в письменстві відбулися значні зміни, те що було відкриттям на початку 30-х років, ставало певною мірою трафаретним наприкінці 50-х. І все ж сам романтичний тип художнього узагальнення був радикально відмінним від реалістичного, що дає підстави бачити в Стороженкові яскравого представника романтичної прози» [8, 30].

Кілька оповідань письменника своєю тематикою та образністю звернені в минуле, поетизують картини життя й побуту запорожців в останні роки існування Запорізької Січі. Порушуючи тему зруйнування Січі, Стороженко спрямовує увагу читачів на один із найтрагічніших епізодів в історії нашого народу.

Спогади про Запорізьку Січ і звичаї козацтва, про своєрідність порядків у Калі, звичаї запорожців були ще свіжими наприкінці 1920-х років, коли

Стороженко разом із полком, у якому служив, перебував на Нижньому Подніпров'ї, Поділлі, у Причорномор'ї. Він особисто познайомився з колишніми запорожцями та учасниками Коліївщини, живими свідками минулої слави, багато розмовляв із ними, записував їхні спогади, відтак його твори яскраво передають дух того героїчного часу.

Овіяне романтичним замилюванням сприймання козацтва виразно відбилосся в оповіданнях «Кіндрат Бубненко-Швидкий», «Прокіп Іванович», «Дорош», «Мірошник». Головними героями виступають колишні запорожці, а зміст творів визначається спогадами про минуле, зокрема про зруйнування Січі, про перехід козаків до нового способу життя, пов'язане із заснуванням хуторів у південних українських степах. Окреслюючи образи козаків, О. Стороженко вдався до романтичної вигадки, певної ідеалізації запорізької вольниці, орієнтуючись на творчість М. Гоголя («Тарас Бульба»), нариси Г. Квітки-Основ'яненка («Головатый», «Основание Харькова»), романи П. Куліша («Михайло Чарнишенко», «Чорна рада»).

Романтична окресленість героїв цих творів виявляється в незвичайності їхньої поведінки. Письменник часто вдавався до фантастичних вигадок, щоб підкреслити неординарність лицарів степу, він продовжував традиції народного епосу, давньої літератури, в яких високо піднесено образ запорожця.

Одне із найцікавіших оповідань цієї групи — «Кіндрат Бубненко-Швидкий». Оповідання присвячене П. Гулаку-Артемовському, побудоване на спогаді про особисте знайомство з живим сучасником Гонти і Залізняка.

«Чи чули ви, панове, про Кіндрата Бубненка-Швидкого?.. Довгенько він вештався по світу, більше, може, як сто літ. Давно вже в його на грудях лежить широкий криж сиріє землі, а й досі по тульчинській околиці гоготить луна од його оповідань, і теперечки ще передають діди онукам його оповідання. І що то був за дід! Між дідами дід, а між молодими ж то молодий; бо серце грало у старого» [7, 135].

Так розпочинає автор свою розповідь про славне життя старого січовика, про злигодні і гноблення, яких зазнав народ від свавільного панства, які, проте, не вбили в Кіндрата життєрадісного настрою, а найголовніше – справжньої людяності, чутливого серця і благородної душі.

У цьому оповіданні простежується одна із характерних ознак індивідуального стилю Стороженка – використання форми подвійного оповідача: автор-оповідач час від часу передає слово оповідачеві-персонажу. Ось як описано першу зустріч автора зі своїм героєм: *«Тільки переступив поріг, як побачив дідизного старця. Спершу, поки не розглядив, здався він мені якимось-то обскубиним птахом: таке зморщене, миршавеньке, голомозе; нижня челюсть задралась догори, ніс похнюпивсь, неначе спорять, кому перш у рот лізти, руки — як курячі ніжки, спина стулилась з грудьми, і так увесь висох, як сплющений чорнобривчик між листами Псалтиря. Людей найшло повна хата, і реготались. Дідуган гостро глянув на мене; його очі світились ще тим вогнем, що тліє у серці і не потух у грудях.*

– Се наш постоялець, – сказав хазяїн діду, – той, що я вам казав. Уміє по-нашому.

– Де б то йому не вміть, – одказав дідуган, пильно на мене дивлячись, – хіба не бачите, яка в його пика... *настоящий козак-півник, біля боку віник!*

Усі засміялись, і я за ними.

– *Що се ви, діду? – озвалась хазяйка, смикнувши його за рукав. – А як пан розсердиться?*

– *Не розсердиться, – одказав дідуган, усе дивлячись на мене, – не взяв його кат! Глянь, він і сам сміється! Сідай же, синку, та будеш гостем»* [7, 136].

За влучним спостереженням І. Приходько, «перед нами не звичайний опис зовнішності людини, дід очима оповідача. Тут складніша психологічна вибудова: з перших слів так і прозирає весело-грайлива й незалежна вдача самого діда, при цьому через деталі у мові автора-оповідача проглядає вже й дідове бачення самого себе. Це непрямий автопортрет, самоіронічний до того ж портретні деталі не лише «натякнули», вони «випередили», вони наперед «сказали» про характер діда – «козак-півник»... У деталях поєдналося два кути бачення: оповідача і самого діда» [6, 177].

У змалюванні образу Кіндрата Бубненка-Швидкого узагальнення домінує над ідеалізацією. Письменник прагнув художньо передати найкращі риси козацького характеру: патріотизм, життєздатність, енергійність, сміливість, мужність, стійкість, уміння знайти вихід з будь-якого становища, упевненість у собі, гумор, кмітливість. Як справедливо зазначив А. Іщук, «говорячи про те, що Олекса Стороженко справді в окремих своїх творах без розбору ідеалізував і романтизував минувшину, не треба змішувати з такою ідеалізацією його щирого захоплення славними, героїчними, кров'ю і сльозами освяченими ділами своїх предків-співвітчизників» [3,15].

Романтизовані Стороженком герої оповідань про Запоріжжя, безсумнівно, мали реальних прототипів. І хоча ці твори традиційно відносять до жанру оповідання, але, як слушно зауважував П. Хропко, «мабуть, їх правильно було б називати нарисами, своєрідними белетризованими портретами» [8, 31].

Малюючи образ запорожця Кіндрата Бубненка-Швидкого, автор називає конкретну місцевість – тульчинську околицю на Поділлі [5]. Трагічна доля судилася колишньому «колієві» – у боях проти шляхти загинув його син, самотнім залишився зі своїм невилікованим болем старий козак.

Доживаючи віку в сільській громаді, старий Кіндрат ховає своє горе за сміхом і жартами. Очі діда «світилися ще тим вогнем, що тліє у серці і не потухає у грудях» [7, 95], він щиро вважає, що чуже лихо для людей сміх, то нехай краще вони «сміються з моїх смішок, як з мого плачу» [7, 98].

У циклі «Оповідання Грицька Ключника» розгорнено картини нелегкого переходу січовиків до мирного життя, побуту, однак замилювання автора патріархальною старовиною, прагнення переконати, якими добрими і справедливими були колись ті пани, що вийшли з козацтва, звучали неправдоподібно, особливо коли згадати, що ці твори написано в період боротьби за знищення кріпосництва.

Помітне місце в спадщині О. Стороженка посідають оповідання «Вуси» та «Голка». Вони виконані в реалістичному дусі, а їхня гумористична спрямованість часом набуває соціального звучання. На анекдотичній основі

ґрунтується оповідання «Голка», однак факт самодурства магната Потоцького до дрібного шляхтича підноситься до соціального узагальнення, зображує в усій оголеності нелюдські стосунки в кріпосницькому суспільстві.

Легенди і повір'я запорізької старовини покладені в основу роману «Марко Проклятий» – одного з перших зразків «готичної» прози. За народними переказами, Марка не приймає земля, він осуджений за гріхи на вічні блукання. Стороженко пов'язує пригоди страдника-мандрівника з подіями Хмельниччини, однак твір не є історичним. «Зображені картини повстання на Лубенщині, очоленого Максимом Кривоносом, більше відповідають народним переказам, аніж історичним документам» [8, 32]. Стороженко часто захоплює уяву читача незвичайними, барвисто змальованими сценами. Інколи він, щоправда, цим надто захоплюється і «невиправдано затримує читацьку увагу на жорстокостях повстанців» [4, 142].

Історичний романтизм О. Стороженка відповідав програмним настановам журналу «Основа», головними з яких були необхідність національного відродження, утвердження національної своєрідності народу і його культури. В «Основі» побачила світ більшість оповідань прозаїка. Ці твори стояли в одному ряду з оповіданнями й нарисами, де йшлося про екзотику хуторянського життя, старосвітські традиції.

Добре знаючи українську мову і усну народну творчість, навчаючись майстерності у Гоголя, Стороженко урізноманітнює манеру, почату Квіткою-Основ'яненком, розширює її можливості, збагачує засоби характеристики персонажів, прийоми композиції і підготовлює ґрунт для нового етапу в розвитку української художньої прози, який почали І. Нечуй-Левицький і Панас Мирний.

За спостереженням С. Єфремова, О. Стороженко був міцно пов'язаний із попередньою літературною традицією, все ж цей «неабиякий знавець народної мови, якою вмів орудувати по-мистецькому» [2, 402], сприяв розвитку українського письменства в нову історичну добу.

Отже, наслідуючи традиції Квітки-Основ'яненка та Гоголя в гумористичному баченні дійсності, стильовій манері, Олекса Стороженко виявляє особливу закоханість у національну старовину, яка у своїх кращих виявах мирних часів зображується як ідеал людських взаємин та естетичних норм. Талановитий прозаїк О. Стороженко зробив істотний внесок у скарбницю української літератури, збагативши образно-стильові форми епічного зображення, засоби романтичної поетики, виявив творчий підхід і фантазію щодо художнього переосмислення реального світу.

1. Гончар О. І. Проза // Історія української літератури XIX ст. : У 2 кн. / За ред. М. Г. Жулинського / О.І. Гончар. – К., 2005. – С. 543–569. 2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов – К., 1995. – С. 402–403. 3. Іщук А. О. Олекса Стороженко / А. О. Іщук // Стороженко О. П. Твори : У 2 т. – К., 1957. – Т. 1. – С. 5–15. 4. Нахлік Є. К. Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст. / Є. К. Нахлік. – К., 1988. – 318 с. 5. Пойда О. А. Олекса Стороженко на Поділлі / О. А. Пойда // Література рідного краю / Тези доп. і повідом. наук.-метод. конф. – Вінниця, 1990. – С. 21–24. 6. Приходько І. Козацький дух Олекси Стороженка / Інна Приходько // Березіль. – 2000. – № 3–4. 7. Стороженко О. П. Марко Проклятий. Оповідання / О. П. Стороженко. – К., 1989. – 623 с. 8. Хропко П. Яскравий

представник романтичної прози / Петро Хропко // Дивослово. – 1995. – № 8. – С. 28–32. 9. Шамрай А. П. Українські оповідання Олекси Стороженка / А. П. Шамрай // Стороженко О. П. Твори : У 4 т. – Харків, 1928. – Т. 1. – С. 3–15.

*Ганна Радько,
к. філол. наук, доц.*

АРХЕТИПИ ТА ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ В «КАЗЦІ ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ» ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті пропонується аналіз тексту “Казки про калинову сопілку” Оксани Забужко через архетипну критику та екзистенційну інтерпретацію.

Ключові слова: архетипи, екзистенціали, постмодерністичний текст, інтертекстуальність, фемінізм.

В статье анализируется “Сказка о калиновой свирели” Оксаны Забужко с позиций архетипной критики и экзистенциальной интерпритации.

Ключевые слова: архетипы, экзистенциалы, феминизм, постмодернистский текст, интертекстуальность.

This article reveals the penetration into the iontest of the text by Oxana Zabuzhko “The fairy tale about snowball tree flute” through archetype critic and existencial interpretation.

Keywords: archetypes, existincials, postmodernistic text, feminism.

Предметом цього дослідження є текст однієї з найбільш відомих і водночас найбільш критикованих письменниць к. ХХ - п. ХХІ ст. – Оксани Забужко. Унікаю окреслення літературного покоління, оскільки в «Автобіографії», написаній на прохання Г. Кошарської, голови департаменту славістики Університету Макквейрі (Австралія), уперше опублікованій у книзі «Сестро, сестро» (2004), О. Забужко критикує термін «вісімдесятники» «як штучний і невідповідний виплід, з одного боку, теоретичного недомислу – за аналогією з «шістдесятниками», а з другого, типово радянської кон’юктури – накрити всіх одною гуртовою шапкою, щоб ніхто не випав, але ніхто й не вирізнявся» [8, 233]. Саме таким підходом, на її думку, позначена однойменна канадська антологія, від якої й пішов ув обіг термін.

«Казку про калинову сопілку», як і всю творчість цієї самобутньої письменниці і неординарної особистості, важко втиснути в якісь одні рамки та, мабуть, і не варто цього робити. Дослідниці її художнього набутку Т. Гундорова [4], Н. Зборовська [9], В. Агеєва [1] інтерпретують твір з позицій постструктуралізму, психоаналізу, феміністичної критики. Цей твір особливий не лише тим, що надрукований в останній рік ХХ століття, а й тим, що надзвичайно цікавий і складний, «найвиразніший текст української літератури ХХ століття» [14, 17]. «Казка...» О. Забужко вирізняється з-поміж інших її текстів зверненням до народницької традиції, через яку і мовою, і сюжетом, і образами виповіла таку велику українську трагедію. Метою статті є проникнення у зміст «Казки...» з позицій архетипної критики та екзистенційної інтерпретації – різновидів психологічного і структуралістського напрямів світового та українського літературознавства ХХ століття.